ELEMENTS OF ROMANIAN HISTORICAL SYNTAX, ON THE BASIS OF THE TRANSLATION INTO ROMANIAN OF THE BOOK ITHICA IEROPOLITICA – THE SYNTAX OF THE SENTENCE

Carmen Livia Tudor
Assist. PhD., „Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

Abstract:This article sets out and discusses, in relation to the current Romanian language, a set of peculiarities related to the sentence syntax encountered in Manuscript 67 at the Library of the Romanian Academy in Bucharest. It contains the entire Slavonic translation of Ithica Ieropolitica by the Archbishop of Putna Monastery, Vartolomei Măzăreanu, in 1764. The theoretical reflection in this article is based on our own interpretative transcription activity in Latin alphabet, taking into account the current orthographical rules, of the text Ithica Ieropolitica, written in Cyrillic script by the scholarly monk V. Măzăreanu. There are presented the syntactic characteristics existing in the text, considering their correlation with the degree of evolution of the syntax of the Romanian language in the XVIII-th century. It has thus been observed that Ithica presents many elements that constitute a norm in the present literary language, but also preserves elements specific to the ancient Romanian language.

Keywords: Romanian historical syntax, interpretative transcription, eighteenth century, norm, current literary language.

Introducere

Prin raportare la limba română actuală, ne propunem în lucrarea de față să stabilim o serie de particularități ce țin de sintaxa propoziției întâlnite în *Manuscrisul 67* de la Biblioteca Academiei Române din București. Acesta conține traducerea integrală din limba slavonă a cărții *Ithica Ieropolitica* despre care am aflat în cercetarea noastră că a fost scrisă și tipărită în anul 1712, „în sfînta și marea lavră Pecerska" din Kiev,autorii fiind un număr de călugări trăitori ai acelei mănăstiri rămași sub anonimat. Traducerea cărții a fost efectuată de arhimandritul mănăstirii Putna, Vartolomei Măzăreanu, în anul 1764. Prin dimensiuni și complexitate (cuprinde un număr de 67 de capitole scrise pe parcursul a 232 de pagini), avem de-a face cu un text important în istoria culturii noastre vechi, alături de alte texte aflate în manuscris și traduse în centre mănăstirești din Moldova și nu numai, semnificativ apărute pe fundalul cultural dinamic al secolului al XVIII-lea în care interesul pentru educația în limba slavonă începe să scadă, înmulțindu-se, în schimb, scrierile în limba română.

Reflecția teoretică din prezentul studiu are la bază propria noastră activitate de transcriere în alfabet latin a textului *Ithica ieropolitica*, pe care călugărul cărturar V. Măzăreanu îl redactase în grafie chirilică la Putna. Din această transcriere interpretativă, în elaborarea căreia am ținut cont de regulile ortografice actuale, sunt extrase toate exemplele reprezentative pentru semnalarea și prezentarea elemenelor de sintaxă a limbii *Ms. 67*. Am optat în prezentarea caracteristicilor sintactice existente în text pentru o metodologie predominant clasic-descriptivă,

respectând perspectiva impusă de tradiția gramaticii românești academice, așa cum ne este oferită de ultima ediție normativă din anul 2008.

Particularități sintactice din limba *Manuscrisului 67*, o analiză asupra sintaxei propoziției

Selectăm în cele ce urmează doar câteva exemple pentru fiecare din seria de fenomene sintactice pe care le-am identificat ca fiind specifice şi definitorii limbii *Manuscrisului 67*, având în vedere corelarea acestora cu gradul de evoluţie a sintaxei limbii române în secolul al XVIII-lea. Astfel, am putut observa că *Ithica* prezintă multe elemente care constituie normă în limba literară actuală, dar conservă şi anumite elemente specifice limbii române vechi.

1. **Subiectul**

– Subiectul exprimat prin infinitiv se remarcă după impersonalul *se cade*, având un numărredus de ocurenţe: *să cade a îmblîndzi tinereţile cele sirepe* (6[r]), *nu să cade a ispiti* (11[r]), *fără de poruncile lui Dumnedzău nu să cade a o face* (17[r]).

– Reluarea subiectului, considerată normă[1], este întâlnită în text în puţine situaţii*: iară cel ce să ruşineadză a să scula, acela va cădea gios de tot, întru piericiune* (74[v]), *iară cel ci iubeşte pe fratele său, acela întru lumină petrece* (103[r]), *cel ci nu priimeşte adevărul şi cela ci nu îndrăzneşte să spuie adevărul, acela nu iaste prietin credincios* (118[v]), întotdeauna, fiind vorba de reluarea unei propoziţii subiective care se realizează prin demonstrativul *acela*. Lipsa reluării subiectului consituie o particularitate sintactică frecventă în *Ms. 67*, întâlnită, ce-i drept, şi în alte texte din secolul al XVIII-lea: *Cei ci să tem de Domnul nu să vor lipsi de tot binele* (153[r]).

– Subiectul inclus este înregistrat în construcţiile incidente şi în discursul adresat: *Veseleşte-te, tînărule, întru tinereţele tale şi să te veselească inima ta în dzioa tinereţilor tale şi îmblă făr prihană în căile inimii tale şi nu întru vederea ochilor tăi şi să ştii că pentru toate aceste te va giudeca Dumnedzău* (6[r]), *aşa să petrecem* (6[r]), *Acmu, aproape, voiu vărsa mîniia me asupra ta şi voiu săvîrşi urgiia me asupra ta şi te voiu osîndi după calea ta* (8[v]).

– Subiectul subînţeles apare atunci când subiectul este exprimat într-o propoziţie aflată în relaţie de coordonare sau într-o propoziţie anterioară, iar cel multiplu este realizat prin coordonare copulativă ca în secvenţele: *că începutul şi împlinirea legii dragostea iaste, aşijderea şi legătura săvîrşirii, dragostea cea nefăţarnică către toţi, fără de care nici postul, nici ruga, nici priimirea streinilor în casă, nici însuşi milosteniia nu pot folosi* (29[v]), *Toată cunoştinţa şi înţălepciunea şi celelalte săvîrşiri le-au însămnat în punga lor* (154[r]).

– Este uzuală şi frecventă aşezarea după predicat a subiectului: *ne-au spus nouă vădzătoriu tainelor Dumnedzău* (17[v]), *Atîta iaste de mare, atîta iaste de puternic, atîta iaste de groaznic Dumnedzăul nostru!* (12[v]).

2. **Predicatul**

– **Predicatul verbal** este exprimat prin verbe predicative şi locuţiuni verbale: *Aciia aduce tinereţilor prihană şi ocară* (141[v]), *nu să va apropiia scîrba de inima lui* (154[r]), *de-ţ vei aduce aminte de acestea, degreabă îţi vei ascunde gîndurile, degreabă le vei supune* (197[r]), adverbe predicative şi locuţiuni adverbiale predicative: *ci deună vreme că să supun cu totul argintului* (155[v]) şi interjecţii cu valoare predicativă: *Vai orbirii şi necunoştinţii noastre* (18[v]), *Vai ţiie, ţaro, vai ţiie, cetate* (46[v]). Elipsa predicatului se realizează în propoziţii aflate în relaţie de coordonare, atunci când predicatul este exprimat într-una dintre propoziţii, de regulă, anterioară:

[1] Vezi Constantin Frâncu, *Gramatica* ..., p. 340.

În beserică, ca stăpînul în casă, în sufletul nostru ca un mire în cămară, între drepţi, ca un agiutător şi apărătoriu, întru cei răi şi vicleni iaste frică şi cutremur, agiutătoriu celor ci sînt în nevoi, aducătorilor de nevoi răsplătitoriu neuitat (11^{r}), *că ceriul îţi iaste scaună şi pămîntul aşternut picioarelor* (35^{r}).

– Ca specificitate în construcția discursului se evidențiază așezarea predicatului la sfârșitul propoziţiei: *de cele nevoincioasă să lipsăsc* (4^{r}), *dacă mă înstreineadză, el pentru acest lucru de părinteasca moştenire, mare strînbătate îmi face* (59^{v}).

– **Predicatul nominal –** Verbele copulative folosite sunt ***a fi*** (cel mai frecvent): *că foarte şi a multă piericiune // iaste vinovat lucrul acesta* (55^{v}-56^{r}), ***a se arăta***: *s-au arătat nu lesne înţălegătoare* (3^{r}), *nevrednici ne-am arătat milii* (19^{v}), ***a rămâne***: *să nu rămînem ruşinaţi* (36^{v}), ***a face***: *te va face strein de ale tale* (170^{r}), ***a numi***: *pre vînzătoriul său îl numeşte prietin* (79^{v}), *de te voiu numi cenuşe, prah, fum şi ţărnă* (95^{v}), ***a ieşi***: *ci tot iasă osîndit* (60^{v}). Numele predicativ este exprimat, în general, prin substantiv: *fiul cel neascultătoriu piericiune iaste* (57^{r}) sau prin adjectiv: *nevrednici ne-am arătat milii* (19^{v}), dar există câteva situaţii când acesta apare exprimat printr-un adverb: *Nu iaste lesne a o înţălege* (3^{r}) sau printr-un verb la infinitiv: *însuşi pre sine să arată a fi tare* (5^{r}).

– Discursul moralizator, didactic din *Ms. 67* întemeiază tipare sintactice prin care poate fi justificată frecvența situațiilor când numele predicativ apare antepus verbului copulativ: *Tinereţele nici rele nu sînt, nici bune* (6^{r}), *mincinos iaste* (14^{v}), *cu cuviinţă iaste* (48^{r}), *fiul cel neascultătoriu piericiune iaste* (57^{r}).

3. Acordul dintre subiect şi predicat

Textul prezintă rar cazuri de dezacord între subiect şi predicat, un exemplu este dat de situaţiile în care se înregistrează anacolutul: *Deci şi omul acela, care voieşte să agiungă vărful aceştii căi mult dorite, luminate şi pre frumoase, i să cade să să împrietinească şi să să facă rudenie cu acestea mai sus scrisă, ádecă cu faptele cele bune, care sînt începutula fericirii cei vecinice* (8^{r}-8^{v}). Dezacordul apare în acest exemplu ca urmare a intercalării atributivei.

4. Atributul

– **Atributul adjectival** apare în *Ihica* precedat de articolul demonstrativ adjectival atunci când este postpus substantivului determinat: *începutul a fericirii cei vecinice* (8^{r}-8^{v}), *aflarea păcii cei dinlontru* (72^{v}). Atributul adjectival *care* are şi valoare demonstrativă în: *care cărtice s-au făcut spre învăţătura copiilor* (29^{v}), *care lucru iaste nemincinos* (54^{v}), *întru care dzile v-aţi luminat* (90^{r}). Atributul adjectival demonstrativ cu particula deictică *–a* se înregistrează în câteva exemple: *dacă iaste despărţirea drumurilor întru acesta feliu* (6^{v}), *acesta prieteşug nu aduce cuiva nevoi* (122^{r}), în alternanţă cu atributul adjectival demonstrativ fără particulă deictică: *acest prieteşug foarte rău iaste* (126^{v}), *Acest lucru întru adevăr că nu are cuget curat* (160^{r}), acesta din urmă cu o frecvenţă mult mai mare în textul supus aici analizei.

– **Atributul substantival –** cel prepoziţional cu *a* se regăsește în *Ithica* în contexte de tipul: *Slujitoriu a toată răutatea* (4^{v}), *începutul a fericirii cei vecinice* (8^{r}-8^{v}), *Chipul şi asămănarea a dragostii* (17^{v}), *deşi iaste cumplită amărăciune a sufletului* (196^{v}). Atributul substantival în dativ notează rareori în text ocurențe: *um începe a îmbla ca fii luminii* (57^{v}). Atributul substantival în nominativ exprimat prin nume propriu, având ca regent un substantiv articulat sau însoţit de un adjectiv articulat cu articol hotărât[2], este înregistrat într-un număr mic de situaţii: *ne-au spus*

[2] Vezi Constantin Frâncu, *Gramatica...*, p. 345.

nouă vădzătoriu tainelor Dumnedzău (17^{v}), *iubitul ucenic şi prietenul Domnului Ioán Bogoslóvul* (17^{v}), *blîndul împărat Davíd* (26^{v}), *filosofii Aristotél şi Platón* (35^{v}), *Mult pătimitoriul Ióv au numit pe osîndire* (174^{v}).

– **Apoziţia** se întâlneşte în manuscris mult mai frecvent decât atributul substantival în nominativ, de cele mai multe ori exprimată prin substantive precedate de adverbele explicative ***adică (ádecă)*** şi ***anume***: *ş-au aflat pre Rafaíl, îngerul Domnului* (26^{r}), *iară într-o vreme era doi fraţi, anume, Amfión şi Anápii* (32^{v}), *pentru că aceasta, ádecă ruşinea, ia cea mai frumoasă parte a prieteşugului* (118^{v}). Cele mai multe exemple de apoziţie identificate în textul studiat înfăţisează o apoziţie atributivă, şi nu una ecuativă[3] aşa cum se observă şi din exemplele de mai sus. Interesant de remarcat este faptul că, în numeroase situaţii, apoziţia are dezvoltare propoziţională: *că niciun lucru ca acesta nu iaste aşa de înştiinţat precum iaste acesta, ádecă cum că iubitoriul de argint îşi dă sufletul în mîna diiavolului* (150^{r}-150^{v}), *ci măcar aceste să facă, ádecă să fiie bun şi să să înstreinedze de păcat şi de prihană* (155^{v}), *că nu iaste lucru nou acesta, ádecă a ieşi clevetirea de la zazor şi a pierde pre cei nevinovaţi* (181^{v}), *La cunoştinţă, ádecă cînd să nădăjduieşte cineva în mintea sa* (205^{r}).

– **Atributul pronominal –** Câteva specificităţi în construcţia discursului se evidenţiază la nivelul adjectivului pronominal în genitiv, exprimat prin pronume personale, demonstrative, nehotărâte şi relative: *precum au fost poroncitdintru început şi pentru greşalele lor şi începăturile ale tuturora* (32^{r}-32^{v}), *pentru îndreptările acestora sînt linbuţi* (133^{v}), *ca un iscoditoriu caută şi cearcă căderea cuiva* (170^{r}), precum şi la nivelul adjectivului pronominal prepoziţional, construit cu prepoziţiile *de*, *din* şi *dintre* (*dintru*, *dintr-*): *ticăloşii de noi* (27^{r}), *unii dintr-înşii scotea* (32^{v}), *nimenea din noi nu va putea să facă voia lui cea sfîntă desăvîrşit* (106^{r}), *oricare dintre noi* (134^{r}), *dacă nu împlinim pre oarecare dintr-însele* (144^{r}), *cevaşi dintru aceste* (208^{v}). Atributul pronominal exprimat prin dativ posesiv adnominal nu se întâlneşte în text.

– **Atributul verbal** este exprimat prin verb la infinitiv (neprecedat de prepoziţia simplă *de*), într-un context precum: *Iaste vreme a naşte, iaste vreme a muri, iaste vreme a sădi şi iaste vreme a dezgropa şi a lepăda cele ce-au sădit* (214^{v}). Această frază înregistrează, în continuare, şi atribute verbale exprimate prin supin: *iaste vreme de ucis şi vreme de vindecat, iaste vreme de răsipit şi iaste vreme de zidit, iaste vreme de plîns şi iaste vreme de dănţuit [...] iaste vreme de îmbrăcat, iaste vreme şi de răbdat lipsă, iaste vreme de cîştigat, iaste vreme şi de păgubit, iaste vreme de ţinut, iaste vreme şi de luat, vreme de rumpt şi vreme de cusut, vreme de tăcut şi vreme de grăit, vreme de iubit şi vreme de urît, vreme de războiu şi vreme de pace* (214^{v}-215^{r}). Frecvent se întîlneşte supinul *de folos* cu funcţie de atribut verbal: *să facem cele de folos* (23^{v}), *Învăţătură tinerilor de folos* (50^{r}), *să înveţe toată învăţătura cea de folos* (62^{r}), *cu lacrămile sau la lucru de folos sau la lucru rău, îi fac de le iaste tocma pe voia lor* (63^{r}-63^{v}).

– **Atributul adverbial** este construit cu adverbele *bine*, *demult*, *aproape*, *dedesupt*, *acmu*, *gios*, *sus*, cele mai frecvente dintre acestea fiind *bine* şi *aproape*: *după atîta facere de bine* (19^{r}), *neamurile cele de demult* (22^{r}), *stăpînii cei mari şi de demult* (63^{v}), *va arde pînă la iadul cel mai de dedesupt* (67^{r}), *răspunde celui de-aproape al tău* (71^{v}), *ce feliu de putere au fost la muncitorii cei de demult* (80^{r}), *ca pre un organ a facerii de bine spre slujba şi folosul celui de aproape* (154^{v}), *ca un întraripat zburînd de la cele de gios la cele de sus* (220^{v}), *apoi ce roadă îţi va aduce ţiie smireniia această de acmu* (224^{v}).

5. Complementul

[3] *Ibidem*, p. 169 (Vezi cele două tipuri de apoziţii nominale: *apoziţia ecuativă* şi cea *atributivă*).

Complementele, dar și atributele interne de asemenea, prezintă o frecvență mărită în corpul *Manuscrisului 67*, conferindu-i expresivitatea specifică limbii vechi:

– **Complementul direct** este exprimat prin substantive şi substitute ale acestuia precedate de prepoziţia *pre*. Joncțiunea cu prepoziția ***pre***(și în varianta disimilată ***pe***, mai puțin frecventă, înregistrând un număr de 199 de ocurențe față de *pre* care este utilizat de peste 700 de ori) se folosește consecvent în text: *să cercetăm pre cei sirimani și pre văduve* (15[r]),*ș-au priimit fecior de suflet pre un copil strein pre care vra să-l facă diiadoh bogăției sale* (58[r]),*pentru ce pierdzi și pe sine și pre mine?* (185[r]). Reluarea şi anticiparea complementului direct prin forme atone ale pronumelui personal se regăsește adesea în text: *nici otrava n-o dau pînă n-o îndulcesc cu miere* (129[v]),*pre părintele cel rău și necurat l-or urî feciorii* (186[v]), *pre nime nu fac vinovat pentru că răutatea toți în grabă o deprindem* (193[r]). Există, în schimb, situații mai rare în care complementul direct apare, pe de o parte, introdus prin prepoziția ***spre**: Amu ochii miei or fi deșchiși și urechile mele or asculta spre rugăciunile locului acestuia* (35[r]),*în multe chipuri ne-au învățat spre aceasta* (84[v]), pe de altă parte, exprimat prin infinitiv: *cînd începe a grăi pentru tinerețe* (3[v]), *cu care s-ar putea a răsplăti* (35[v])*aciia nemărui nu știu a să supune* (56[v]).

De regulă, topica complementului direct este cea normală, antepunerile și dislocările acestuia, precum și ale altor complemente, sunt specifice limbii savante vechi, având un rol emfatic: *Toate le vede* (12[v]), *Adevărul și giudecată pacinică să giudecați în porțile voastre* (77[r]), *Pacea mea dau voao* (106[v]).

– **Complementul indirect** – Verbele *a ajuta*, *a crede*, *a răsplăti*, *a pizmui*, *a urma* etc. cer, de regulă, un complement indirect[4]: *știie Domnul a ne agiuta la trebuințăle noastre, precum au agiutat lui Costantín Tivérii* (163[v]), *să nu credzi nici sufletului tău* (200[v]), *răsplătind va răsplăti fieștecăruia după faptele lui* (209[r]), *au nu gîndești că pizmuiești oilor lui Hristós* (32[r]), *să urmedze chipurilor și faptelor smireniei* (101[v]). *Manuscrisul 67* conservă, ca elemente în construcția complementului indirect, prepoziţiile *a* sau *la* cu valoare de dativ, idenificate în puține contexte precum: *că a mulți li să va dzice* (13[v]), *crește mîndriia la cei simeți și răutatea la cei zavisnici* (138[v]). De asemenea, rare sunt cazurile când acesta poate fi contextual exprimat prin supin: *Vrednici de plîns întru adevăr sîntem, de plîns și de lacrămi și de străgare și de mare tînguire* (19[r]), dar cu o frecvență mai mare se înregistrează secvențele în care este exprimat prin infinitiv: *să ne silim a petrece viiața noastră cu fapte bune* (8[v]), *să te deprinzi a iubi pre Dumnedzău* (29[v]), *că sîntem datori a le cîștiga averea* (161[v]). Complemetul indirect poate fi cerut de substantive ca *slavă* şi *cinste* în: *Lui Dumnedzău de la noi slavă și de-a pururea cinste* (2[r]), *Cinste cetii besericești* (30[r]), *Sfîrșitul aceștii cărți și lui Dumnedzău slavă* (227[r]).

Reluarea sau anticiparea complementului indirect este vizibilă în numeroase exemple: *ca să-i facă lui împiedecare* (39[v]), *Cele ce nu-ți voiești ție, nici altuia să nu faci* (173[v]). În ceea ce privește topica acestui tip de complement, observăm că apare rareori antepus regentului: *Învățătură tinerilor de folos* (50[r]).

– **Complementul de agent** este introdus prin prepoziţiile ***de la*** şi ***de***: *şi toate faptele sale nu de dinsul să să cerce* (6[r]), *E ca acela care iaste mărturisit de gheografii cei vechi și de cei noi, numele muntelui aceluia, Étna* (32[v]), *Să nu dzică cineva că acest lucru proslovit au fost chiar numai de la Dumnedzău* (192[v]).***De către*** nu introduce în text un complement de agent. Rareori, această parte secundară de propoziție precede regentul: *şi toate faptele sale nu de dinsul să să cerce* (6[r]), *de la Dumnedzău sînt orînduiți* (43[v]), *iară de la cei den afară fu vădit* (135[r]).

[4] Această situație este întâlnită în textele „tălmăcite” din slavă sau din latină sau în cele originale, creații ale căturarilor vremii. *Cf.* Constantin Frâncu, *Gramatica...*, p. 353.

– **Circumstanţialul de timp** se exprimă, după cum unele secvenţe o atestă în *Ihica*,prin:

a) substantive precedate de prepoziţiile ***până în***, ***până la*** sau ***în***: *să te veselească inima ta în dzioa tinereţilor tale* (6[r]), *să nu-l lăsăm, ci pînă la sfîrşit să ţinem prieteşugul cu dînsul* (119[r]),*apoi acel glas la rari dintre noi nu petrece pînă în veac* (187[r]);

b) adverbe de timp, scrise în multe contexte în formele lor uzual populare, uneori însoţite de prepoziţii. *Acum* este înregistrat în variantele ***acmu***(cel mai frecvent), ***acuma*** (o ocurenţă) şi***amu*** (3 ocurenţe): *De-acmu să nu mai dormităm* (28[r]),*Acuma am ales şi am sfinţit casa* (35[r]), *Amu ochii miei or fi deşchişi şi urechile mele or asculta* (35[r]). Alte forme care ne-au reţinut atenţia prin faptul că întregesc expresivitatea textului supus aici studiului sunt ***atunce***:*părinţii noştri încă să şi bucură atunce* (201[v]), ***astădzi***: *astădzi voiu da rugăciunea me* (143[r]),***mîni***:*iară mîni te vei atinge de necurăţeniie* (224[v]). Semnalăm şi prezenţa adverbului specific limbii române vechi ***oarecând***: *Au fost oarecînd un om care au grăit înţălepţeşte* (193[r]). Locuţiuniadverbiale de timp specifice limbii române vechi, care apar înregistrate în text, sunt ***de cu vreme***: *Să ne silim de cu bună vreme ca să împlinim chemarea noastră* (21[v]) şi ***fără de vreme*** „devreme”: *cînd vorbeşti cu îndrăzneală sau fără de vreme* (72[r]);

c) verb la infinitiv (în puţine ocurenţe):*frumos şi drag iaste trandafirul pînă a nu-l zmulge din spini* (53[r]),*pînă a fi tatăl său viu să fiie lipsit de moştenirea părintească* (61[r]);

d) verb la gerunziu (în puţine ocurenţe):*Fericiţi vor fi robii aciia, pre carii viind Domnul îi va afla priveghind* (86[r]).

– **Circumstanţialul de loc** este introdus, cel mai adesea, prin adverbul relativ ***unde*** (*pe unde, de unde*) care este şi element de relaţie în frază: *Şi de unde vine o răutate ca aceasta?* (4[r]), *pentru că de unde nu nădăjduim, de acoló de multe ori sîntem furaţi* (28[v]). Se înregistrează în text adverbele ***acoló*** şi ***aici***, însoţite sau nu de prepoziţii, cu funcţia sintactică de complement circumstanţial de loc: *veţi dzice muntelui acestuia treci de aici acoló şi va trece şi nimică nu va fi voao cu neputinţă* (13[r]). Locuţiunile adverbiale ***din (în) dreapta*** şi ***în stînga*** au şi acestea în text funcţia sintactică de complement circumstantial de loc: *ca să nu călătorim nici în dreapta, nici în stînga* (28[v]), *Nu-l pune din dreapta ta, ca să nu cerce cîndva scaunul tău* (128[v]). De asemenea, complementul circumstanţial de loc este exprimat şi prin substantive precedate de prepoziţii: *tocma pînă la ceriu îl înalţă* (5[v]).Topica complementului circumstanţial de loc este liberă, multe situaţii îl prezintă însă antepus verbului: *tocma pînă la ceriu îl înalţă* (5[v]).

– **Circumstanţialul de mod** este reprezenat de adverbul relativ ***cum*** (*după cum, de cum, precum*): *după cum am dzis* (4[v]),*Într-acel chip iaste precum îl socoteşti tu în mintea ta* (11[v]).Complementul circumstanţial de mod este redat şi prin:

a) adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod, de tipul *bine, rău, frumos, lesne, în scurt, întru adevăr, cu de-a sila*, etc. Varianta ***aieve***a adverbului *aievea* cu funcţia de complement circumstanţial de mod cunoaşte în text un număr mare de ocurenţe:*atît cît chiar aieve s-au împlinit cuvîntul proroculuі* (152[r]);

b) adverbele de mod formate prin derivare cu sufixul *–eşte* sunt înregistrate rareori în *Ithica*: *că Bibliia să chiamă lătineşte, iară grecеşte Vívliia, iară slovenеşte să chiamă de obşte, ádecă Cărţi* (70[r]), *însă ea fiind nevinovată răbda bărbăteşte şi adesa îşi rădica ochii spre ceriu* (184[v]), *au fost oarecînd un om care au grăit înţălepţeşte* (193[r]);

c) adverbul *foarte* folosit şi cu funcţia de complement circumstanţial de mod, nu doar ca morfem al superlativului: *iară orînduielii omeneşti foarte să supun* (29[r]), *s-au îngrăşeţşi s-au îngroşat şi foarte au călcat cuvintele mele* (157[v]);

d) substantive însoţite de prepoziţii:*însă la şcoală va fi blînd ca mielul* (62^{v}),*să agiungă ca o pasăre în laţ* (144^{r}), *şi aşa vom trăi cu pace şi fără de tulburare* (203^{v});

Complementul circumstanţial de mod comparativ se construieşte prin *decât* atunci când se exprimă inegalitatea: *iară mai vîrtos decît toate jertva şi rugăciunile sînt priimite lui Dumnedzău* (15^{r}), *care lucru iaste mai mare decît toată arderea cea de tot* (29^{v}) şi prin *ca* pentru a exprima egalitatea: *de ar fi cineva răhnitoriu, tocma ca Pétru* (13^{v}), *acesta iaste nesăţios ca şi moartea* (14^{v}). În privinţa topiciicomplementului circumstanţial de mod, înregistrăm situaţii în care acesta este antepus verbului: *Cu grăbnicie ca cu o măhramă legîndu-i* (3^{v}),*foarte puţin să vorbim* (72^{v}), *întru acest chip vom cîştiga* (72^{v}).

– **Circumstanţialul de cauză** se realizează în multe secvenţe din text prin locuţiunea adverbială ***drept aceea*** *(drept aciia, drept aceia)*:*tu eşti cuprins de căruntețe, iară eu încă nici barbă nu am, drept aceia ale tale cîte le-ai dzis, toate sînt adevărate şi drepte* (60^{v}), care se află însă în concurenţă cu locuţiunea adverbială ***pentru aceea*** *(pentru aciia)*: *unul ca acela au fost Isáv, a căruia zăbavă era cu fierăle, pentru aciia s-au şi lipsit de blagosloveniia părintească* (39^{v}). Un rol important în redarea complementului circumstanţial de cauză îl joacă substantivele şi substitutele acestora, adjectivele sau verbele la gerunziu. Cele mai frecvente prepoziţii care însoţesc substantivul sunt *din, dintru, de, pentru*: *şi nici să tulbură pentru a sa defăimare, ci pentru a noastră pierire* (13^{r}). Numeroase exemple ne sunt furnizate deverbe la gerunziu:*şi aşa fiind amăgit, însuşi pre sine să arată a fi tare* (5^{r}),*nu te-am învăţat pentru că tocma la vremea aceia feind tu mic, nu-mi era cu putinţă să te învăţ* (60^{r}).

– **Circumstanţialul de scop** îşi confirmă prezenţa în *Ms. 67* prin substantive şi substitute precedate de prepoziţii, cele mai frecvente fiind ***pentru***,***spre***,***întru***:*să nevoiesc pentru oarecare fapte bune* (9^{r}),*Cine au fost ispitit de dînsul şi s-au săvîrşit şi ca să fiie spre laudă* (156^{r}),*iar întru pomenirea unii fapte ca aceia, locul acela face nişte flori foarte frumoasă* (33^{r}).Cu funcţie de complement circumstanţial de scop, pot fi analizate şi locuţiunile adverbiale ***pentru aceasta***, ***pentru aceia*** **(*pentru aciia*), *într-adins***: *Pentru aceasta, tot cela ce vra să fiie mai bun, iaste datoriu să urmedze celor mai bune* (6^{r}), *Pentru aciia, dară, să ne silim a petrece viiaţa noastră cu fapte bune, pînă a nu veni cătră noi glasul acela dzicînd* (8^{v}), *Drept aceia, măcar cei tineri să ştiie cinul dumnedzeeştilor cărţi şi Scripturi, într-adins le-am pus aici pe rînd* (70^{v}).

– **Circumstanţialul instrumental** îl recunoaştem prin prezenţa unor substantive şi substitute ale acestora precedate de prepoziţiile ***cu***, ***din***, ***dintru***, ***prin***, ***printru***, în contexte precum: *Cu ruga noastră de-a pururea dzicem cuvîntul prorocului* (162^{r}-162^{v}), *Aici dzicem pentru credinţa cea mărturisită din fapte* (13^{v}),*iară noao dintru aceasta ne urmeadză o vindecare foarte aleasă şi de mult folos* (131^{v}),*că toate neagiunsurile minţii noastre prin beţiie să descopăr* (138^{r}),*printr-înşii aţi cîştigat împărăţiia şi printr-aciia vi să deşchid voao porţile cereşti* (31^{v}).

– **Circumstanţialul sociativ**este exprimat cu ajutorul substantivelor sau substitutelor precedate de prepoziţia ***cu***şi locuţiunea prepoziţională ***împreună cu***:*nici bea vinul tău cu păcătoşii* (42^{v}),*Nu rîde cu dînsul ca să nu te doară inima* (53^{r}),*ca să nu fiie împreună cu ucigaşii de oameni* (105^{r}), *să vadză de vor petrece şi la nevoi împreună cu dînsul* (123^{r}).

– **Circumstanţialul de relaţie** este redat prin substantive sau substitute precedate de prepoziţiile ***la***, ***cu***,***pentru***, ***întru***,***spre***:*Aici dzicem pentru credinţa cea mărturisită din fapte, că ce folos iaste [dzice Iácov apostol] dacă are cineva credinţă, iară fapte nu are* (13^{v}),*Întru aceasta înţălegem că l-am cunoscut pre Dînsul, dacă vom păzi poroncile lui* (14^{v}), *Spre aceste răspundzu că o dragoste sau o neiubire ca aceasta urmeadză din patimi [care să numeşte antipatia şi simpatia], iară nu urmadză dintru cunoştinţă* (114^{r}-114^{v}).Semnalăm situaţiile în care

complementul circumstanţial de relaţie are ca regent un adj.: *acela iaste slobod la linbă şi aruncă cu mînule* (138^{v}), *să cade, dară să fiţi întregi cu mintea* (57^{r}), *cîini învăţaţi bine la vînat* (132^{v}). În ultimul exemplu, complementul circumstanţial de relaţie este exprimat prin verb la modul supin. Următoarele contexte atestă complementul circumstanţial de relaţie redat prin substantiv în cazul dativ cu adjectiv ca element regent: *Nevrednici ne-am arătat milii lui Dumnedzău* (19^{r}), *să ne arătăm vrednici iubirii lui* (20^{v}), *pre carii nu i-am făcut vrednici mesii mele* (92^{v}).

– **Circumstanţialul concesiv** apare înregistrat în text de puţine ori, fiind introdus prin locuţiunea prepoziţională ***cu tot*** (*cu toţi*, cu o singură ocurenţă): *şi atunci piere minciuna şi fără de voia ei, cu toţi apărătorii ei* (75^{v}) şi de adverbul ***măcar***(de asemenea, cu o singură ocurenţă): *ci de-ar fi trăitori şi printr-alte ţări, măcar cît de departe, ei tot aşa or fi* (116^{r}). Rar, este exprimat prin gerunziu: *măcar că era foarte tineri şi la toată desfătarea [pentru că era neam de împărat] crescuţi, fiind încă tineri de vîrstă, însă au căzdut în mari nevoi şi în gre robire* (192^{r}), *iară eu sînt unul născut fiiu al lui şi el încă acmu, viu fiind, m-au lipsit de averile sale* (58^{r}). Se înregistrează însă un număr mare de ocurenţe ale propoziţiei concesive.

– **Circumstanţialul condiţional**nu este introdus prin elemente de relaţie specifice şi cunoaşte puţine ocurenţe, fiind exprimat în special la nivel de frază. În propoziţie, apare redat prin verbe la gerunziu, însă de cele mai multe ori poate avea şi alte valori (temporală, modală etc.): *tocma la vremea aceia feind tu mic, nu-mi era cu putinţă să te învăţ* (60^{r}), *iată şi corabiile mari fiind şi învăluite de mari furtuni, le întorc cu o cîrmă foarte mică încotro îi iaste voia cîrmaciului* (73^{r}), *Greşind cel bogat, are mulţi sprijinitori şi agiutători şi-l îndrepteadză* (126^{r}).

– **Circumstanţialul opoziţional**apare construit printr-un substantiv sau un substitut al acesuia precedat de locuţiunea prepoziţională***în locul***sau***în loc de*:***în loc de blagoslovesniie, blăstem îşi căştigă de la părinţi*** (36^{r}), *în locul aceluia să făgăduieşte cu a da un stăpîn ocărîtoriu* (46^{v}), *pentru că în loc de certare încă i-au netedzit pe cap cînd au greşit* (55^{r}),*în locul mîndrii să cercăm smireniia şi în locul averii cei rele, a jăfuirii şi a iubirii de argint, să cîştigăm îndurarea, milosteniia şi iubirea de oameni, în locul necurăţiei şi a strîcării de feciorii şi, în locul pizmii şi a urîciunii, să cîştigăm dragostea şi pacea cătră toţi* (85^{r}-85^{v}),*în loc de moarte, l-au legat de un copaciu* (179^{v}).

– **Circumstanţialul cumulativ** se exprimă prin substantive şi substitute precedate de locuţiunea prepoziţională ***deosebit de***: *căci că Domnul nostru Iísus Hristós, deosebit de alte învăţături multe, cu al său chip ne învaţă pre noi ce cinste să dăm părinţilor noştri* (34^{r}),*şi adevărat că curăţeniia iaste ca un crin, care deosebit de albiciunea lui aduce Domnului un miros foarte bun şi frumos* (140^{r}), şi prin adverbul ***decât***: *Au nu toate aceste şi încă şi mai multe decît aceste pătimim?* (9^{v}), *Pentru aceia şi aici pătimim atîte nevoi şi nici acoló ticăloşii de noi nu vom moşteni vecinicile bunătăţişi decît aceasta ce-a fi mai ticăit* (27^{r}-27^{v}). Ambele situaţii prezintă complemente circumstanţiale cumulative cu valoare exceptivă.

– **Circumstanţialul de excepţie**cunoaşte un număr redus de ocurenţe şi este exprimat prin substantive sau substitute intoduse prin locuţiunile prepoziţionale***deosebit de***: *ci ei toţi [deosebit de unul] i s-au rugat să-i ierte că n-or merge* (123^{r}),*Domnul nostru Iísus Hristós, cu cinci pîini şi cu doi peşti, au săturat cinci mii de norod, deosebit de femei şi de copii* (148^{r}) şi ***fără numai***: *că nici otrava n-o dau pînă n-o îndulcesc cu miere, aşa nici cu răutate nu amăgeşte pre nimine, fără numai cu cuvinte dulci şi amăgitoare, ádecă supt chipul păcii cei cu fapte bune* (129^{v}), *nu iaste altceva fără numai faptă îngerească* (139^{v}).

6. Relaţia de coordonare între părţile de propoziţie

Coordonarea copulativăeste foarte frecvent întîlnită în manuscris atât la nivelul propoziției, cât și al frazei. Pe lângă conjuncțiile *și, nici* și corelativele *și ... și, nici ... nici*, mai poate fi recunoscută locuțiunea*nu numai ... ci și*. Reprezentăm aceste raporturi de coordonare prin câteva exemple: *viiața noastră iaste grea și rece și scârbelnică și desfătată* (6^{v}),*ci deună vreme că ești și cald și rece, nici ești cald, nici rece* (79^{r}), *Nici rău, nici bun nu iaste* (52^{r}),*aceluia i să cade nu numai cu cuvîntul și cu linba, ci și cu inima și cu fapta să iubească pre cel de aproape* (105^{r}), *atîta cît nu numai pre prietini, ci nici însuși pre sine nu să pot cunoaște* (119^{v}). Făcând dificilă alegerea între subiect multiplu și complement sociativ, *și cu* se întâlnește într-un context singular: *Gura și cu inima, nici să voim la vreun lucru îndoit* (79^{v}).*Și* apare, de asemenea, în structura formulei corelative *atât ... cât și*,cu un număr redus de ocurențe:*iară la tălcuiri atîta au fost desăvărșit cît și alte țări să minuna de dînsul* (3^{r}).

Coordonarea prin juxtapunere este întâlnită într-un număr redus de situații, în general atunci când se enumeră mai mult de doi termeni*: lîngă care șăd toate bunătățile cele socotite, ádecă: cinstea, bogăţiia, liniștirea, desfătările, răcoreala cea de multe feliuri* (7^{v}) sau: *Gol, părăsit, ocărît, plin de rane, împuțit, șăzînd pe gunoiu, pe hreascuri, lipsit de robi, de avuție, de dobitoace, de feciori și de lăcaș, toate acestea cu bună oserdiie le-au răbdat acest fericit cu tăriie sufletească* (86^{v}).

Raportul de coordonare disjunctivă este marcat prin conjuncțiile ***au***,***sau***,***ori***:*Oare de bucuriie iaste au de scîrbă ce vii să cîștigi de aici, oare răcoreală și mîngîiere au scîrbă și strîmtoare?* (126^{v}),*așa ne învățăm și la deprinderea firii sau de la dascăli sau de la vîrstnicii noștri* (52^{v})*și orici ne să va întînpla ori moarte ori viiață* (36^{v}). Sunt semnalate, uneori, și combinațiile unor astfel de conjuncții, în secvențe alăturate: *deci, știind de aceasta, să cade dar copiilor ori în casa lor au în școala cea mare să să silească și să învețe toată învățătura cea de folos* (62^{r}), *vorbește ori lucruri de fală ori de îndrăzneală sau de prihană sau cele ce nu să cad a le crede* (72^{r}).

Coordonarea adversativă își găsește rare reprezentări în *Ithica*, realizându-se atât prin conjuncțiile ***iar*** (***iară***), ***dar*** (***dară***), ***ci***(***ce***), ***însă***: *Iertați-mă părinți, pentru că eu din userdiie, iară nu dintru îndrăzneală arăt acestea!*(53^{r}), *În scurt, dar frumos au dzis Aristotél, filosoful, pentru firile și obiceiurile celor bogați* (155^{r}), *pentru că dăruieşte nu cu mînule, ci cu iubirea de oameni* (12^{r}),*puternică iaste dragostea ca și moartea, însă fără de nădejde* (22^{v}), cât și prin construcțiile ***nu numai ... ci și***, ***nu numai ... ci nici***:*după aciia nu numai de tăriie, ci și de ochi fu lipsit* (82^{r}). *nu numai sfaturile lui, ci nici însuși faptele lui n-am păzit* (19^{r}).

În ceea ce privește raportul de coordonare conclusivă, acesta poate fi întâlnit în textul studiat doar la nivel de frază.

BIBLIOGRAPHY

Coșeriu, Eugen, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fânaru, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, Iași, 2009.

Dragoș Elena, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iaşi, 2009.

Gheţie, I. (coordonator), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997.

GA2 = *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1966.
GLR2 = *Gramatica limbii române*, vol. II, coordonator Valeria Guţu Romalo, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.
Ms. 67 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc, cota 67, conține traducerea integrală a lucrării *Ithica ieropolitica,* efectuată după slavonă de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, în anul 1764.
Stan, Camelia, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universităţii din București, 2013.
Tudor, Carmen, Livia, *Vartolomei Măzăreanu, Ithica ieropolitica(Ms. BAR 67).Ediţie de text şi studiu filologico-lingvistic*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2018.
Vieru, Roxana, *Studiu lingvistic asupra Paliei de la Orăştie*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.